

WINTERHARDE JUFFERS

Evert Ruiter

e.j.ruiter@planet.nl

‘Omtrent de plaatsen waar de overwintering geschiedt, alsook de wijze, waarop de dieren den winter doorbrengen, is zeer weinig bekend. Het is mij helaas nog nimmer mogen gelukken overwinterende exemplaren in de vrije natuur aan te treffen, hetgeen wel tot het toeval beperkt zal blijven.’ Aldus libellenkenner prof. Geijskes in 1929.

FOTO RENÉ MANGER

Figuur 1. Overwinterende noordse winterjuffer.

Het is 18 november 2002. Minutieus zoek ik in De Weerribben samen met Peter de Boer alle pollen pijpestro, braamtakjes, jonge boompjes in de rand van een broekbos af op winterjuffers (fig. 2). Na meer dan twee uur zoeken, vind ik er eentje. Eerst geloof ik niet wat ik zie, maar het is er echt een, hangend aan een takje in een pol pijpestro (fig. 1). De eerste waarneming van een overwinterende winterjuffer in Nederland. Samen staan we minutenlang vol verwondering het fragiele insect te bewonderen. Het blijkt geen toevalstreffer, later die dag vinden we er nog twee. En daarna zullen er nog vele volgen (fig. 3).

OMGEKEERDE CYCLUS

Libellen zijn echte zomerinsecten. De larven leven onder water en sluipen in het voorjaar of de zomer uit. Als volwassen insect leven ze dan maar enkele dagen tot enkele weken boven water, planten zich voort, zetten eitjes af en sterven. Het larvenstadium duurt het langst, variërend van tien maanden tot meer dan drie jaar, afhankelijk van de soort.

De bruine en noordse winterjuffer hebben een geheel afwijkende ontwikkeling. Het larvenstadium duurt hooguit twee tot drie maanden, want deze libellen zetten de eitjes

FOTO KARIN UILHOORN

Figuur 2. Voor libellenonderzoek moet soms de ijsmuts op.

doorgaans af in april/mei en de eerste larven sluipen medio juli alweer uit. Als volwassen insect leeft een winterjuffer vervolgens zeker een maand of tien. Waarom winterjuffers de cyclus hebben omgekeerd, is nog een raadsel. Vermoedelijk heeft het te maken met concurrentie. In de nazomer en herfst is er voedsel in overvloed en zijn er weinig andere libellensoorten. Ook in het vroege voorjaar zijn er op de voortplantingsplaatsen nog geen (of slechts weinig) andere soorten actief. Zo hebben ze dus het rijk alleen. Maar de keerzijde vormen de gevaren waaraan ze 's winters bloot staan.

HET WAT EN HET HOE

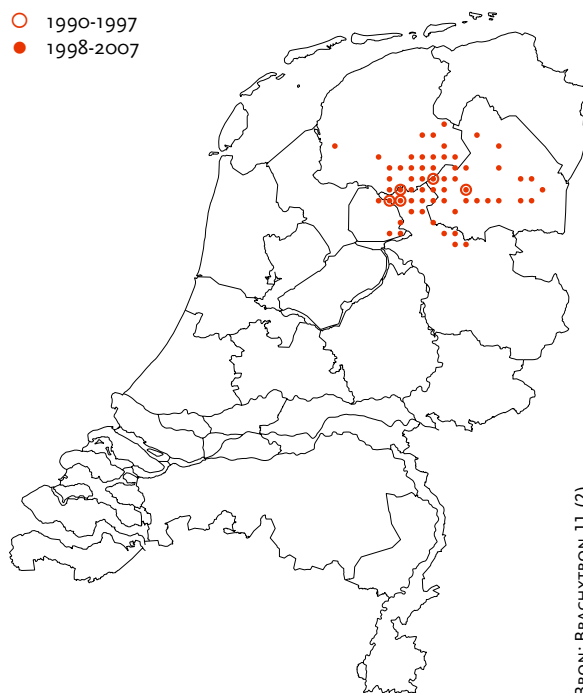
Kiezen veel insecten die in volwassen vorm overwinteren voor de beschutting van klimop, schors of een boomholte, de noordse winterjuffer neemt een open plaats in binnen een pol struikheide of pijpenstrootje of een jong boompje. Zo'n vrije zitplaats biedt misschien bescherming tegen schimmels en algen. De juffers kunnen strenge vorst doorstaan doordat ze een soort antivries in het lichaam aanmaken.

In de nazomer en herfst zie je winterjuffers voortdurend jagen en eten. Hiermee brengen ze hun vetreserves op peil om de winter goed door te kunnen komen. Maar het gaat niet altijd goed. Veel juffers overleven de overwintering niet. Sommige sterven tijdens strenge vorst, maar andere juist tijdens kwakelperiodes. Op warme en zonnige dagen in januari of februari kun je al winterjuffers zien rondvliegen. Als deze dagen worden gevolgd door weken van kou, dan kan de vetreserve ontoereikend blijken. Uiteraard kunnen de juffers ook ten prooi vallen aan zoogdieren en vogels. Vooral bosmuizen, die oogjagers en goede klimmers zijn, lusten wel een juffertje.

Figuur 4. De uitbreiding van de noordse winterjuffer in beeld gebracht. De vindplaatsen tussen 1990 en 1997 zijn met een open stip aangegeven, de vindplaatsen van 1998-2007 met een stip.

Figuur 3. In 2007 was een heel nummer van het Nederlandse libellentijdschrift Brachytron gewijd aan de resultaten van een onderzoek aan de noordse winterjuffer.

TREKBEWEGINGEN

Met de noordse winterjuffer is nog iets anders aan de hand: ze vertonen trekgedrag. Het zwaartepunt van het voortplantingsgebied bevindt zich in de laagveengebieden in de Kop van Overijssel (fig. 4). Een aanzienlijk deel van de populatie overwintert in datzelfde gebied; bij gebrek aan struikhei verblijven ze dan voornamelijk in pollen pijpenstro. Maar een ander deel, en daarbij gaat het om duizenden exemplaren, verlaat het voortplantingsgebied in de nazomer. Deze dieren vliegen naar de hoger gelegen zandgronden van Friesland, Drenthe en Overijssel. Daar zoeken ze op beschutte heideterreinen een geschikte overwinteringsplek. Vaak zitten ze in kleine groepen bijeen. Er zijn waarnemingen bekend van wel negen dieren in een forse pol struikhei.

Na de overwintering verdwijnen ze. We nemen aan dat een groot aantal avonturiers op zoek gaat naar nieuwe voortplantingsgebieden. Die vinden ze, want in de afgelopen jaren heeft de soort zich vanuit het bolwerk De Weerribben verspreid naar De Wieden, Lindevallei (Fr.) en Zuidwest-Drenthe. Maar vele overwinteraars zijn tientallen kilometers van het voortplantingsgebied neergestreken. Tot in Duitsland zijn ze aangetroffen. Als deze overwinteraars in het voorjaar in de buurt geen geschikt voortplantingsbiotoop vinden, zullen ze sterven zonder zich te hebben voortgeplant.

We weten kunnen we in de toekomst juffers uitrusten met minuscule zenders om hun zwervgedrag beter in kaart te brengen.